

Sygn. akt I CSK 999/14

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 16 października 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marta Romańska (przewodniczący)
SSN Zbigniew Kwaśniewski (sprawozdawca)
SSN Karol Weitz

w sprawie z powództwa E. S.A. w W.
przeciwko Województwu [...]
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 16 października 2015 r.,
skargi kasacyjnej strony powodowej
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 22 maja 2014 r.,

oddala skargę kasacyjną.

UZASADNIENIE

Powód dochodzi zapłaty kwoty 426.144,63 zł, obejmującej kwotę 227.627,60 tytułem zwrotu potrąconych przez pozwanego kar umownych za nienależyte świadczenie usług w ramach trzech umów oraz kar umownych za odstąpienie od tych umów, a także obejmującej kwotę 198.517,03 zł tytułem niezapłaconej przez pozwanego części wynagrodzenia.

Sąd pierwszej instancji uwzględnił roszczenie do wysokości kwoty 8,985 zł, a w pozostałym zakresie powództwo oddalił, uznając zasadność dokonanego przez pozwanego potrącenia kar umownych z należnego powodowi wynagrodzenia, za wyjątkiem jedynie kar umownych z tytułu nieprowadzenia dzienników budowy, których zwrot zasądził od pozwanego na rzecz powoda.

Powód zaskarżył ten wyrok apelacją w części oddalającej powództwo, ale tylko co do kwoty 134.421,86 zł, obejmującej kary umowne za nienależyte wykonanie umowy oraz niewypłacone wynagrodzenie za okres od dnia 26.07.2009 r. do dnia 10.08.2009, tj. do dnia od którego powód wstrzymał się ze świadczeniem usług, po powiadomieniu o tym pozwanego. Zakresem zaskarżenia apelacją nie zostało więc objęte oddalenie powództwa o zwrot pobranych przez pozwanego wskutek potrącenia kar umownych z tytułu odstąpienia od umowy.

W następstwie rozpoznania apelacji powoda o określonym wyżej zakresie zaskarżenia Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 22 maja 2014 r. oddalił apelację powoda, obciążając go kosztami postępowania apelacyjnego.

Sąd odwoławczy zaaprobował ocenę Sądu I instancji o braku podstaw do zasądzenia powodowi żądanej części wynagrodzenia, wobec braku wykazania przez powoda wykonywania obowiązków umownych w okresie do 11.08.2009 r. oraz wstrzymania się przez powoda ze świadczeniem usług po tym dniu, o czym poinformował on pozwanego. Nienależytego wykonywania przez powoda obowiązków umownych w okresie od dnia 26.07.2009 do dnia 11.08.2009 r. nie uznał Sąd za wykonywanie zobowiązania skutkujące obowiązkiem zapłaty mu wynagrodzenia.

Sąd Apelacyjny podzielił stanowisko Sądu I instancji o niemożliwości jednoczesnego dochodzenia kar umownych (kumulatywnego ich naliczania) z tytułu nienależytego wykonywania umowy i kar umownych z tytułu odstąpienia od umów przez pozwanego. Uznał jednak, że stanowisko apelującego, iż doszło do takiej kumulacji kar umownych „...pozbawione jest oparcia w przepisach prawa materialnego...”.

W ocenie Sądu odwoławczego nie doszło do niedopuszczalnej kumulacji kar umownych, gdyż kara umowna naliczona w związku z odstąpieniem od umowy nie może być uwzględniana w związku z niezgodnym z prawem jej zastrzeżeniem, ale kwestia ta nie może być przedmiotem rozpoznania apelacyjnego wobec zakresu zaskarżenia apelacją, kwestionującego naliczenie jedynie kar umownych z tytułu nienależytego wykonania zobowiązania, bez podważania w apelacji skuteczności potrącenia kar umownych z tytułu odstąpienia przez pozwanego od umów.

Zdaniem Sądu odwoławczego, o nieważności umownego zastrzeżenia prawa odstąpienia od umowy przesądza niedopełnienie wymogu oznaczenia terminu skorzystania z prawa odstąpienia.

W konsekwencji Sąd odwoławczy przyjął, że - pozostające poza zakresem zaskarżenia apelacji - naliczenie i potrącenie kar umownych z tytułu odstąpienia od umów nie miało podstaw prawnych, skoro zastrzeżenie umownego prawa odstąpienia było bezwzględnie nieważne wobec braku określenia terminu do dokonania tej czynności.

W rezultacie, w ocenie Sądu Apelacyjnego, nie doszło w istocie do kumulacji kar umownych, gdyż nie można uwzględniać potrącenia, z dochodzonego przez powoda świadczenia, wierzytelności nie mającej oparcia w ważnej czynności prawnej, co przesądziło o bezzasadności apelacji.

Wyrok Sądu Apelacyjnego powód zaskarżył w całości, opierając skargę kasacyjną na zarzutach mieszczących się w ramach obu podstaw kasacyjnych.

W ramach podstawy pierwszej skarżący zarzucił niezastosowanie art. 353¹ k.c. i błędne zastosowanie art. 483 § 1 k.c. oraz uznanie bezskuteczności odstąpienia od umów powodującego brak podstaw do uzyskania kar umownych z tytułu tego odstąpienia, co w konsekwencji prowadziło do stwierdzenia o braku

niedozwolonej kumulacji naliczania kar umownych z obu tytułów i błędne przyjęcie, że pozwany mógł naliczyć tylko kary z tytułu naruszenia postanowień umownych, a nie był uprawniony do naliczania kar umownych za odstąpienie od umowy.

Zarzut niezastosowania art. 491 § 1 k.c. i błędnego zastosowania art. 483 § 1 k.c. uzasadniono uznaniem, że pozwanemu nie należą się kary z tytułu bezskutecznego odstąpienia od umów, co skutkowało przyjęciem przez Sąd braku dokonania kumulatywnego naliczenia kar umownych z obu tytułów i przyjęcia dopuszczalności naliczenia kar umownych z tytułu naruszenia postanowień umownych.

Naruszenie art. 494 k.c. i art. 483 k.c. w zw. z art. 65 § 2 k.c. uzasadniono niezastosowaniem wskutek uznania, że w konsekwencji nienależytego wykonywania umów przez powoda nie należy się jemu wynagrodzenie w pełnej wysokości za świadczone usługi, podczas gdy jedyną formą represji finansowej z tego tytułu mogły być zastrzeżone w umowie kary umowne.

W ramach drugiej podstawy kasacyjnej powód zarzucił naruszenie art. 378 § 1 k.p.c. w zw. z art. 328 § 2 k.p.c. przez wykroczenie poza materialne zarzuty wskazane w apelacji i ustalenie odmiennego stanu faktycznego, który nie był przez niego kwestionowany, podobnie jak ocena prawna dotycząca odstąpienia od umów.

Skarżący wniósł o uchylenie w całości zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, ewentualnie wnioskując o uchylenie i zmianę zaskarżonego wyroku przez zasądzenie na rzecz powoda kwoty 134.421,86 zł.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Nietrafnym okazał się zarzut naruszenia przez Sąd Apelacyjny art. 378 § 1 k.p.c. w zw. z art. 328 § 2 k.p.c. poprzez błędne zastosowanie, uzasadnione wykroczeniem poza materialne zarzuty wskazane w apelacji. Tymczasem sąd drugiej instancji rozpoznający sprawę na skutek apelacji nie jest związany przedstawionymi w niej zarzutami dotyczącymi naruszenia prawa materialnego, wiążą go natomiast zarzuty dotyczące naruszenia prawa procesowego, a w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod uwagę nieważność

postępowania (uchwała składu siedmiu sędziów z dnia 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, której nadano moc zasady prawnej, OSNC 2008, nr 6, poz. 55).

Wobec nietrafności zarzutu zgłoszonego w ramach drugiej podstawy kasacyjnej, oceny zarzutów naruszenia prawa materialnego należało dokonać z uwzględnieniem stanu faktycznego przyjętego za podstawę wydania zaskarżonego orzeczenia.

Chybiony okazał się zarzut niezastosowania art. 353¹ k.c. oraz błędnego zastosowania art. 483 § 1 k.c. Sąd Apelacyjny nie sprzeciwił się uprawnieniom stron zawierających umowę do ułożenia stosunku prawnego według swego uznania, z ograniczeniami jedynie ustawowymi elementami wymienionymi w art. 353¹ k.c. Nie stanowiło więc naruszenia ustawowego zakresu swobody kontraktowej stron zastrzeżenie kar umownych na wypadek nienależytego spełnienia świadczenia niepieniężnego przez powoda oraz kar umownych na wypadek odstąpienia od umowy przez którąkolwiek ze stron. Kary umowne należne za nienależyte spełnienie świadczenia niepieniężnego związane były ze zdarzeniami (zachowaniami powoda) w okresie, gdy strony związane były umowami, natomiast kary umowne za odstąpienie od umowy odnosiły się do zdarzenia, które skutkowało ustaniem bytu wiążącego je stosunku zobowiązaniowego. Z całą mocą należy jednak podkreślić, że strona powodowa w apelacji nie zaskarżyła orzeczenia w zakresie rozstrzygnięcia o dokonanych przez stronę pozwaną potrąceniu kar umownych za odstąpienie od umowy, a zatem przedmiotem kontroli apelacyjnej w zaskarżonym wyroku było orzeczenie rozstrzygające o potrąceniu przez pozwanego kar umownych jedynie z tytułu nienależytego wykonania umów oraz kwot - zdaniem powódki - należnego jej wynagrodzenia, za okres związania kontraktami.

Nie doszło więc w istocie do niedozwolonego kumulatywnego równoległego naliczenia kar umownych z tytułu nienależytego wykonania umów i z tytułu odstąpienia od umów (wyrok SN z dnia 24 maja 2012 r., V CSK 260/11, niepubl.), ponieważ wykonanie uprawnienia do odstąpienia od umowy nie pozbawia odstępującego roszczenia o zapłatę kary umownej zastrzeżonej na wypadek nienależytego spełnienia świadczenia niepieniężnego (wyrok SN z dnia

15 listopada 2012 r., V CSK 512/11, nie publ.). Kara taka przysługuje bowiem z tytułu określonych umową uchybień w wykonywaniu zobowiązania w okresie, w którym strony związane były stosunkiem obligacyjnym. Niedopuszczalne jest natomiast kumulowanie kary umownej przewidzianej za nienależyte wykonanie zobowiązania z karą umowną za niewykonanie tego samego zobowiązania (wyrok SN z dnia 28 stycznia 2011 r., I CSK 315/10, niepubl.), ale sytuacja taka w niniejszej sprawie nie wystąpiła.

Zarzuty niezastosowania art. 491 § 1 k.c. i błędnego zastosowania art. 483 § 1 k.c. również nie okazały się trafne. Okoliczność, że Sąd Apelacyjny, stosując art. 395 k.c., uznał nieważność postanowienia umownego zastrzegającego uprawnienie do odstąpienia od umowy, nie jest równoznaczna z automatycznym uznaniem, że doszło do skutecznego odstąpienia od umowy w wykonaniu ustawowego uprawnienia wynikającego z art. 491 § 1 k.c. Strona skarżąca nie zarzuciła naruszenia art. 395 k.c., a zarzut niezastosowania art. 491 § 1 k.c. nie zasługuje na uwzględnienie, ponieważ jedną z niezbędnych przesłanek ustawowych zastosowania ostatnio wymienionego przepisu jest dopuszczenie się przez jedną ze stron zwłoki w wykonaniu zobowiązania z umowy wzajemnej, a w ustalonym i będącym podstawą orzekania stanie faktycznym sprawy brak jest takiego ustalenia, co czyni bezzasadnym zarzut niezastosowania art. 491 § 1 k.c. Ponadto, ocena źródła i charakteru prawnego uprawnienia do odstąpienia przez pozwanego od umowy o tyle stała się bezprzedmiotowa także już w postępowaniu apelacyjnym, że dokonanie potrącenia przez pozwanego m.in. kar umownych z tytułu tego odstąpienia zostało wyraźnie wyłączone z zakresu zaskarżenia objętego apelacją powoda. Potrącenie kar umownych z tytułu odstąpienia od umowy, niezakwestionowane w ramach zakresu zaskarżenia w postępowaniu apelacyjnym, nie może więc służyć w postępowaniu kasacyjnym jako skuteczny argument przeciwko zasadności dokonanego potrącenia kar umownych, skutecznie zastrzeżonych i należnych z tytułu nienależytego wykonania umów w okresie związania nimi stron.

Z kolei nietrafnym okazał się zarzut niezastosowania art. 494 k.c. i art. 483 k.c. uzasadniony bezzasadną odmową wypłaty wynagrodzenia w pełnej wysokości w związku z nienależytym wykonywaniem świadczonych usług w okresie od dnia 26 lipca do dnia 10 sierpnia 2009 r., gdy strony formalnie związane były jeszcze

umową. Zarzut ten skarżący opiera na błędnym założeniu, że bez względu na wykonywanie przezeń obowiązków umownych przysługuje mu wynagrodzenie, a pozwany nie miał podstaw do jego potrącenia.

Tymczasem rację ma Sąd Apelacyjny, aprobując ocenę Sądu I instancji, że nie było podstaw do zasądzenia na rzecz powoda zwrotu potrąconego wcześniej przez pozwanego wynagrodzenia, skoro powód w rzeczywistości nie podejmował w tym okresie czynności nadzorczych. Sąd Apelacyjny zaaprobował ocenę Sądu I instancji, że powód nie wykazał świadczenia usług Inżyniera Kontraktu w okresie od dnia 26 lipca do dnia 11 sierpnia 2009 r., trafnie stwierdzając, że tylko prawidłowe wykonywanie obowiązków umownych przez powoda skutkowałoby obowiązkiem pozwanego zapłaty powodowi wynagrodzenia. Podzielić należy też ocenę Sądu odwoławczego, że przesłana przez powoda do pozwanego w piśmie z dnia 10 sierpnia 2009 r. informacja o wstrzymaniu się z dniem następnym ze świadczeniem usług nie przesądza bynajmniej o wykonywaniu przez powoda czynności nadzorczych do tej daty, a powód nie wykazał rzeczywistego świadczenia usług Inżyniera Kontraktu w okresie formalnego związania umową, za które domaga się zapłaty wynagrodzenia.

W tym stanie rzeczy sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c.

eb